

A photograph of a man in a straw hat and green overalls guiding a brown horse through tall grass. The horse is pulling a wooden frame, and the scene is set outdoors under a blue sky with clouds. The text "NATIONALMUSEETS Arbejdsmark 2015" is overlaid on the image.

NATIONALMUSEETS Arbejdsmark 2015

Indhold

- 7 Forord
PER KRISTIAN MADSEN
- 8 Ramses i Ravning – en personlig skitse
MORTEN AXBOE
- 22 Fortidens spor og fremtidens forbindelse
– bevaring og naturvidenskab på Femern Bælt
projektet, Danmarks største arkæologiske
udgravning
MORTEN FISCHER MORTENSEN, OLE BENNIKE,
LARS EWALD JENSEN, CATHERINE JESSEN, ANNEMARIE
JUUL, ANETTE HJELM PETERSEN, SØREN ANKER SØRENSEN
OG TERJE STAFSETH
- 36 Papooser og amuletter
– jægerstenalderens børneværn
PETER VANG PETERSEN
- 50 Vasagård på Bornholm – palisader, solsten
og et 4.900 år gammelt, dekoreret kulthus
POUL OTTO NIELSEN, JENS ANDRESEN OG
MICHAEL S. THORSEN
- 64 Egtvedpigen kom langvejsfra
KARIN FREI OG ULLA MANNERING
- 76 Fra Amarna til Ølby, fra Nippur til Melby
– bronzevalderens glasperler på rejse
FLEMMING KAUL, ANNE HASLUND HANSEN,
BERNARD GRATUZE OG JEANETTE VARBERG
- 88 Gudinden Athana Lindia og
hendes helligdom på Rhodos
SANNE HOFFMANN
- 104 **Danmarks ældste løg**
METTE MARIE HALD, PETER STEEN HENRIKSEN,
LARS JØRGENSEN OG IRENE SKALS
- 116 Himmelsk og jordisk jern i Grønlands forhistorie
– ny teknologi og gamle problemer
JENS FOG JENSEN, MARTIN APPELT, MIKKEL MYRUP,
HENNING HAACK OG MICHELLE TAUBE
- 132 Vikingernes hvidkalkede haller
– kalkbrænderiovne fundet ved Tissø
SANDIE HOLST OG PETER STEEN HENRIKSEN
- 142 Kranier på afveje
JETTE ARNEBORG, PER KRISTIAN MADSEN, KARIN M. FREI,
JAN HEINEMEIER, MARIE LOUISE S. JØRKOV,
NIELS LYNNERUP, CHARLOTTE PRIMEAU OG CHIARA VILLA
- 154 Hammershus – korsfarer- eller ærkebispeborg?
NILS ENGBERG, VIVIAN ETING, JØRGEN FRANDSEN,
FINN OLE SONNE NIELSEN OG DORTHE WILLE-JØRGENSEN
- 168 Maglebyskatten
– en møntskat fra Grevens Fejde på Møn ca. 1535
MICHAEL MÄRCHER
- 184 En hidtil ukendt krypt under Mørke Kirke
HANS MIKKELSEN, CARSTEN KORTHAUER,
BRUNO VIUF LARSEN, ANNE ROSTGAARD NIELSEN,
CHARLOTTE PRIMEAU, MAJ RINGGAARD OG
HANNE SCHAUMBURG SØRENSEN
- 200 Maler I så det hele op?
– om retouchering af kalkmalerier
ISABELLE BRAJER OG SUSANNE ØRUM
- 214 500 års farver i de danske kirker
– at udsmykke, pryde og bevare
KARIN VESTERGAARD KRISTIANSEN
- 230 Omvendelsens billeder
– om Anton Dorphs altertavler
DAVID BURMEISTER KAARING OG
MARTIN WANGSGAARD JØRGENSEN
- 244 Den russiske general og hans
enestående samling på Tøjhusmuseet
JAKOB SEERUP
- 258 ”Hverken gammel, velbevaret eller køn”
– Fixelancen, det første fixerum I Danmark
BOBO KRABBE MAGID OG CHRISTIAN SUNE PEDERSEN
- 270 Langhalm og gamle æblesorter
– Frilandsmuseets levende kulturarv
SIGNE DINSEN
- 284 Fra vikingetid til nutid
– på besøg i det nye Kongernes Jelling åbnet i 2015
MARIA PANUM BAASTRUP, HANS OLE MATTHIESEN
OG MORTEN TEILMANN JØRGENSEN

1 cm

Danmarks ældste løg

AF METTE MARIE HALD, PETER STEEN HENRIKSEN,
LARS JØRGENSEN OG IRENE SKALS

Fig.1

Løgskallen, som blev fundet i bronzedåsen ved Nørre Sandegård på Bornholm. Skallen er 1.3 cm bred. Ud fra bl.a. farven på skallen og et mellem-lag af sammenfiltrede plantefibre kan vi påvise, at det drejer sig om en art af vild løg, som vokser naturligt på Bornholm. Dette er det ældste løg, der indtil videre er fundet i Danmark.

The onion skin that was found in the bronze box at Nørre Sandegård on Bornholm. The skin is 1.3 cm wide. From among other things the colour of the skin and an intermediate layer of entangled plant fibres we can demonstrate that it is a species of wild onion that grows naturally on Bornholm. This is the oldest onion found so far in Denmark.

Foto: John Lee 2015

Ved udgravningerne på jernaldergravpladsen Nørre Sandegård på Bornholm blev der fundet en lille bronzedåse i en kvindegrav dateret til ca. 650 e.v.t. Dåsen rummede et garnnøgle og skallen fra et løg, som nu begge er blevet undersøgt nærmere. Artiklen præsenterer arbejdet med dels at analysere løget og garnnøglet, dels at tolke betydningen af løget i denne usædvanlige sammenhæng. Vi har her at gøre med brugen af løg i en anden sammenhæng end den sædvanlige i madlavningen, og ud fra bl.a. omtale af løg i skriftlige kilder diskuterer vi forskellige teorier vedrørende brugen og betydningen af løg blandt jernalderens mennesker.

Det usædvanlige løg

Nationalmuseets arkæobotanikere er vant til at støde på mange forskellige slags planter fra arkæologiske udgravninger. Ofte finder vi forkullede korn og ukrudtsfrø i ildsteder og nedbrændte anlæg, andre gange vanddrukne plantester i brønde og andre vandfyldte anlæg. Men en løgskal havde endnu ikke vist sig i de arkæologiske udgravninger her i Danmark, før fundet fra Nørre Sandegård (fig.1). Løg indeholder meget væske, og det gør planten skrøbelig, da løget vil koge op og blive til en uformelig masse, hvis det udsættes for brænding. Samtidig vil de yderste, papirtynde skaller brænde helt væk og blive til aske. Hidtil har det derfor kun været under himmelstrøg med et meget tørt klima, at arkæobotanikerne har kunnet påvise løg fra oldtiden, fordi de dér tørrer helt ind og derfor ikke rådner. Ikke mindst i Ægypten er der fundet en del indtørrede løg fra oldtiden, bl.a. i Tutankhamons grav fra 1323 f.v.t. Herhjemme fra er det først nu med fundet fra Nørre Sandegård, at vi har direkte bevis på

brugen af løg i oldtiden. Grunden til, at lige denne løgskal har overlevet 1.300 år i jorden, er den, at skallen har ligget i en dåse af bronze. Kobbersalte fra bronzen er giftige for svampe og bakterier, hvilket betyder, at de i dette tilfælde ikke har haft mulighed for at nedbryde løget.

Løget er ikke kun usædvanligt, fordi det er det første løg, der er fundet arkæobotanisk i Danmark. Det er også fundet et helt usædvanligt sted for en plante, vi normalt ellers kun kender fra madlavningen, nemlig i en lille bronzedåse i en kvindegrav.

Kvindegraven ved Nørre Sandegård

I 1986-87 udgravede Bornholms Museum dele af en rig gravplads fra yngre germansk jernalder, 500-700-tallet e.v.t., ved Nørre Sandegård ved Melsted på Bornholm. Kystområdet ved Gudhjem-Melsted-Kobbeå havde siden 1800-tallet været kendt for mange fine gravfund fra denne periode, hvorfra der ellers kun var relativt få gravfund i Danmark. I 1901 havde daværende amtmand Emil Vedel undersøgt syv grave ved Nørre Sandegård, og ved udgravningen i 1986-87 blev yderligere 52 jordfæstegrave udgravet. Marken blev herefter lagt brak, men da braklægningen ophørte for et par år siden, pløjede ejeren nye grave frem. Bornholms Museum måtte ud igen, og op mod 40 nye grave udgravedes i 2014. Nørre Sandegård er i dag en af Bornholms største gravpladser fra denne periode, hvor kvinderne blev gravlagt med fine smykkeopsætninger og møndene med våbenudstyr og endda heste. Her skal vi dog kun fremhæve én af

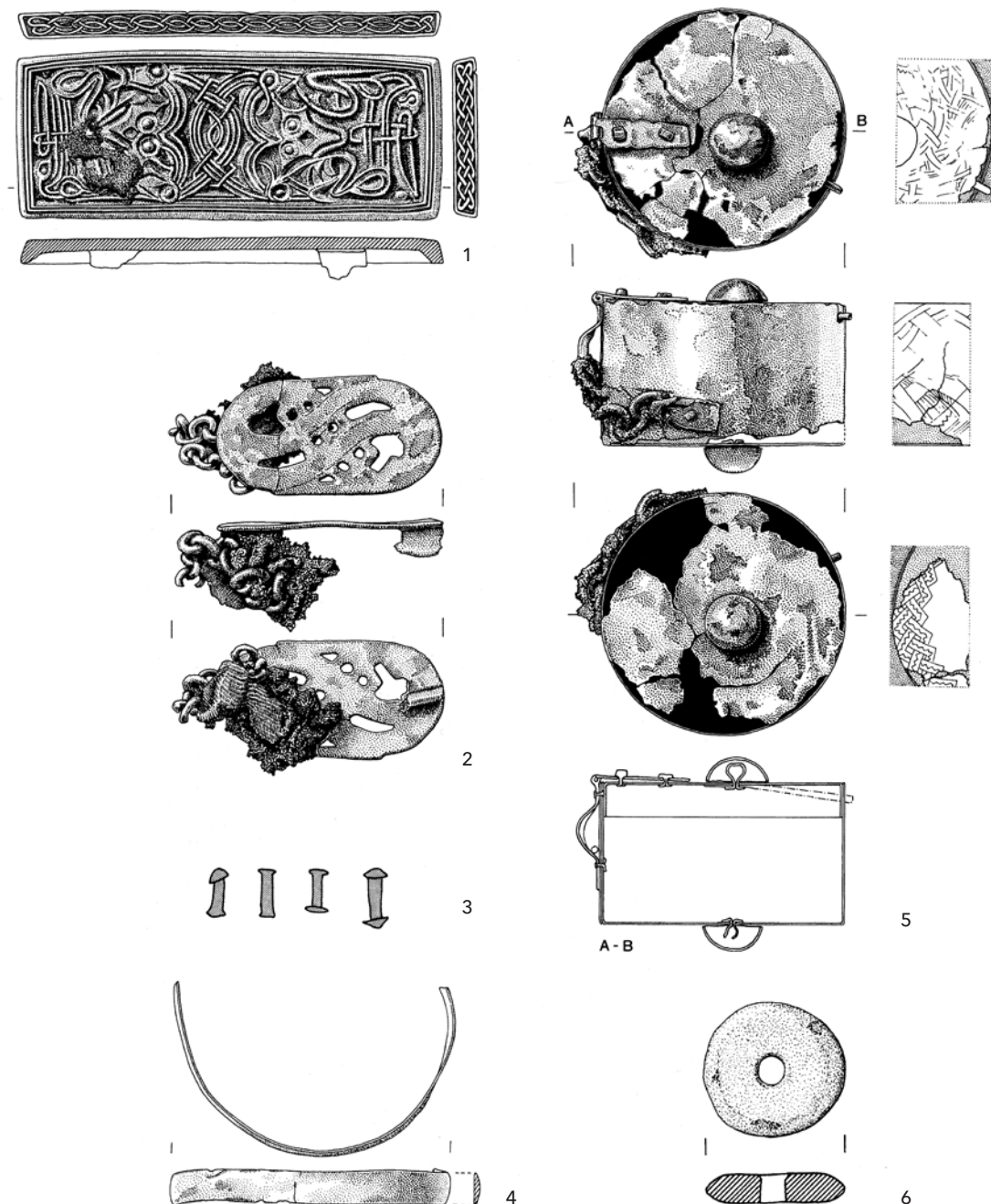

Fig.2

En del af genstandene fra Nørre Sandegård Vest grav 32.

1) Firkantet dragtbroche af forgylt bronze (3.1x7.8 cm), 2) Dyreformet pladebroche af bronze med rester af dåsens kæde (2.1x4.1 cm), 3) Nitter fra kam (1.3-1.6 cm lange), 4) Bronzearmring, 5) Amuletdåse med kæderest (4.5 cm i diam.), 6) Tenvægt af sandsten (3.8 cm i diam.). Desuden indeholdt graven enkelte perler, dragtnål og kniv af jern. Den noget mangelfulde smykke-sammensætning tyder på, at endnu en lille dragtbroche og flere perler desværre er fjernet af ploven.

Some of the objects found in the Nørre Sandegård West grave 32.

1) Rectangular costume brooch of gilded bronze (3.1x7.8 cm); 2) Animal-shaped plate brooch of bronze with remains of the chain of the box (2.1x4.1 cm); 3) Studs from a comb (1.3-1.6 cm long); 4) Bronze arm ring; 5) Bronze box with remains of a chain (4.5 cm diam.); 6) Spindle whorl of sandstone (3.8 cm diam.). The grave also contained a few beads, costume pins and a knife of iron. The somewhat deficient jewellery set suggests that another small costume brooch and several beads were unfortunately removed by the plough.

Tegninger: Poul Christensen 1997

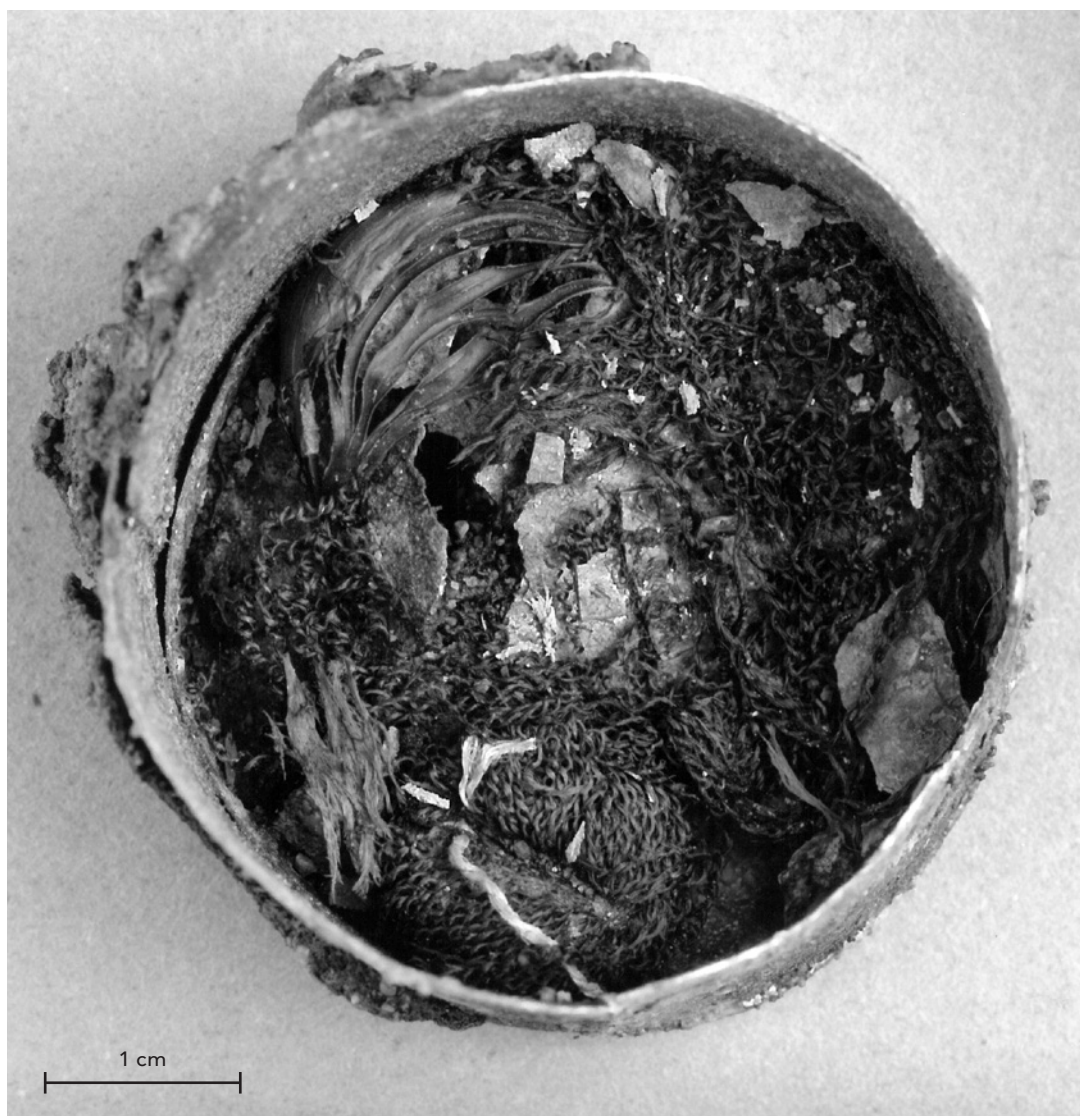

Fig.3
Den lille bronzedåse, efter at den blev åbnet på Nationalmuseets konserveringsafdeling i 1987. Der ses et lille nøgle af fin tråd, flere tråde og rester af et løg.

The small bronze box, after it was opened by the National Museum's Conservation Department in 1987. One can see a small ball of fine woollen yarn, several strands and the remains of an onion.

Foto: John Lee 2015

kvindegravene, grav 32, som rummede bronzedåsen med det usædvanlige indhold.

Graven blev udgravet i 1987, da den var delvist forstyrret af pløjning, og enkelte genstande muligvis allerede var fjernet af plogen. De resterende fund viste dog, at det drejede sig om en veludstyret grav. Kvinden var gravlagt med to dragtspænder og en armring af bronze, en dragtnål og kniv af jern, en tenvægt af sandsten, samt en kam og tre perler. Genstandene viser, at hun var blevet begravet omkring midten af 600-tallet (fig.2). Gravens mest interessante genstand var imidlertid en lille bronzedåse, 2,7 cm høj og 4,5 cm i diameter, som med en bronzekæde var ophængt i kvindens ovale dragtspænde. Dåsen er slidt efter mange års brug, men den har stadig spor efter sirligt indridset dekora-

tion i form af et dyremotiv på låget og båndslæng på bunden. Låget var hængslet på siden af dåsen, og det kunne låses ved at stikke en tynd stift gennem en øsken. Dåsen indeholdt et lille fint trådnøgle af uld, flere uldtråde og sidst, men ikke mindst, en løgskal (fig.3).

Fig.4

Røntgenbillede af den nyopdagede dåse fra grav K51 ved Nørre Sandegård. Der ses tre runde genstande i dåsen, som muligvis er garnnøgler; om der også ligger et løg i dåsen, finder vi først ud af, når den åbnes af Nationalmuseets konservatorer.

X-ray image of the newly-discovered box from grave K51 at Nørre Sandegård. Three round objects can be seen in the box, possibly balls of yarn; whether there is also an onion in the box is something we shall only find out when it is opened by the conservators of the National Museum.

Foto: Bornholms Hospital 2014

En tilsvarende dåse er fundet i Nørre Sandegård grav 426, som blev udgravet i 1951 af C.J. Becker på den samme mark, blot 200 m fra vores grav 32. I denne dåse lå fire små trådnøgler, hvoraf de tre er af uld og et af nælde. I skrivende stund er endnu en dåse fra Nørre Sandegård ankommet til Nationalmuseet. Røntgenbilleder af dåsen (fig.4), som endnu ikke er åbnet, viser, at der muligvis ligger flere garnnøgler derinde; om der også ligger et løg, finder vi først ud af, når det er muligt at åbne dåsen. Vi kan i hvert fald konstatere, at flere af jernalderens kvinder på Bornholm bar et smykkesæt, som omfattede dåser med garnnøgler og muligvis også løg. Det ville ikke være overraskende, hvis der med tiden dukker flere op.

Artsbestemmelse af løget

Der var ingen tvivl om, at vi havde med et løg at gøre, da vi fik kigget ned i æsken fra grav 32 (fig.1). Det kunne også konstateres, at der oprindeligt havde ligget et helt løg i dåsen; det indre, væskeholdige kød var for længst tørret ind og blevet til støv, og derfor var der nu kun løgskallen tilbage.

Spørgsmålet var nu, hvilken art af løg vi stod med. Umiddelbart lignede det skallen fra et hvidløgsfed, men ved mikroskopiske undersøgelser af løgskallen kunne det fastslås, at det drejede sig om resterne af et vildt løg. Den gamle løgskal blev sammenlignet dels med hvidløg og dels de forskellige danske arter af vilde løg, som vi har i Nationalmuseets herbariesamling. To ting viste, at det drejede sig om et vildt løg. Løgskallen bestod af to lag; det yderste var lyst, hvorimod det inderste var tydeligt brunpigmenteret, et karaktertræk der findes hos vilde løg, men ikke hos hvidløg. Desuden indeholdt dåsen også et lille fragment af sammenfiltrede plantefibre. Dette viste sig at svare til det lag, man finder mellem skallerne på vilde løg, hvorimod det ikke findes hos hvidløg. Det var nu afgjort, at der var tale om et vildt løg, men hvilken af de tre danske arter, skovløg, vild løg eller sandløg, det drejer sig om, kunne dog ikke afgøres ud fra denne ene løgskal.

Fig.5

Garnnøglet, som blev fundet i bronzedåsen sammen med løgskallen. Det fine lille garnnøgle, som er 1.4 cm bredt, består af tynde, hvide, spundne uldtråde. På trådene sidder der grønne rester af det kobber, som gjorde, at bronzedåsens indhold blev bevaret.

The ball of yarn that was found in the bronze box along with the onion skin. The fine little ball of woollen yarn, which is 1.4 cm in width, consists of thin, white, spun woollen strands. On the strands there are green remains of the copper that ensured the preservation of the contents of the bronze box.

Foto: John Lee 2015

Garnnøglet under mikroskop

Sammen med løget i bronzedåsen lå der et lille fint nøgle garn tvundet af to enkeltsnoede tråde, der hver især måler ca. 0,3 mm i diameter (fig.5). Garnet er brunt, og materialet er tidligere beskrevet som uld, men det blev nu undersøgt nærmere for at efterprøve, om det måske kunne være hør. Årsagen til dette var, at fund af forhistoriske hørtekstiler er meget sjældne, da fibre af plantemateriale generelt nedbrydes hurtigt i jord. De kan dog undertiden være bevaret i forbindelse med metal, og da garnnøglet har ligget inde i en bronzedåse, var det værd at undersøge nærmere.

Der blev taget en lille prøve af tråden, som blev undersøgt under mikroskop. På den måde er det muligt at se de strukturer i og under trådens overflade, der er karakteristiske for de forskellige typer af fibre. Fibrene blev undersøgt ved ca. 100 ganges forstørrelse, og det kunne bekræftes, at det drejer sig om uld.

Uldfibre har en varierende tykkelse og rundet form. Deres overflade er markant ved en skælstruktur, som dog i dette tilfælde næsten er forsvundet og kun svagt kan anes, og de groveste fibre har undertiden en såkaldt medulla, som er en luftholdig kanal i midten af fibrene. Alt dette kunne ses på fibrene under mikroskop. Det viste sig desuden, at den brune farve ikke var uldens oprindelige farve. Ved naturligt farvede uldfibre vil farvekornene kunne ses som små prikker under overfladen, og det var der ingen tegn på i dette tilfælde. Det kan derfor bekræftes, at garnnøglet er spundet af uld, og nu vi ved også, at det drejer sig om uld fra et hvidt får.

Løgets betydning i jernalderen

Fundet af et løg i et smykkesæt vidner om, at denne plante ikke blot har været i rent kulinarisk brug som mad, men også har haft en anden betydning, det være sig symbolsk, medicinsk eller praktisk. Løgets stærke smag og lugt, og dets evne som smagsgiver i maden, kan have været medvirkende til at give det et ry for at have en form for magisk kraft.

Løg nævnes i mange skriftlige kilder fra 1200-tallet og fremefter. Af dem fremgår det bl.a., at løg var anset som en vigtig afgrøde, der dyrkedes i særskilte løghaver. Fra midten af 1200-tallet kan man i den norske Ældre Frostatingslov læse om straffen for at snuppe andres løg eller kvanplanter:

"Hvis en mand går ind i en andens løghave eller kvanhave, så skal han tage skade for hjemgjæld, om man pryglers ham og tager alt fra ham, som han har."

I den Ældre Edda nævnes løg som et middel til at neutralisere dårlig eller ligefrem forgiftet mjød, og i Olav den Helliges Saga beskrives det, hvorledes man brugte løggrød til at påvise alvorlige sår i mave eller tarme: Efter slaget ved Stiklestad i 1030 fik sårede krigere serveret løggrød, og hvis sårene derefter lugtede af løg, var det tegn på, at mave eller tarme var blevet gennembrudt.

Mest kendt er løget nok for sin optræden i Regnar Lodbrogs Saga, hvor Kraka, Regnars kommende hustru, blev bedt om at ankomme til hans skibe hverken mæt eller sulten, hverken nøgen eller påklædt, og hverken alene eller i selskab med mennesker. Kraka løste denne opgave meget elegant ved at bide i et løg, klæde sig i et fiskenet og medbringe sin hund på turen. En anden saga, den såkaldte Völva þáttur – Vølsetotten – omhandler et indtørret hestele, kaldet Völse, som indgik i rituelle sammenhænge, og som blev gemt i et linnedklæde sammen med løg og urter. Løg forekommer også i Völsungesaga-

gaen, hvor Sigmund står med netop et løg i hånden, da han proklamerer, hvilke gårde og jorder der skal tilfalde hans søn Helge i arv, og samtidig byder Helge at vokse som en vølsung – altså et vigtigt øjeblik, hvor Helges status i slægt og samfund fastslås. Løg spillede tydeligvis en stor rolle i rituelle sammenhænge for datidens mennesker.

Alle disse skriftlige kilder er selvfølgelig langt yngre end dåsen fra Nørre Sandegård, og de blev nedskrevet i et samfund, der var markant anderledes end jernalderens. De mundtlige overleveringer, som sagaerne udspringer fra, stammer dog utvivlsomt fra en langt tidligere tid, og selvom vi skal tage historierne med et stort gran salt, kan vi ikke se bort fra løgets rituelle rolle i sagaerne.

Bronzedåsens funktion

Det er ikke kun på gravpladsen på Nørre Sandegård, at vi ser smykkesæt med en lille metaldåse. Lignende dåser er fundet i en kvindegrav ved Kyndby ved Roskilde Fjord og ved Hagleips på Gotland. I det frankiske Centraleuropa (det nuværende Tyskland, Nordfrankrig og Schweiz) og det angelsaksiske England er der fundet flere kvindegrave indeholdende små dåser eller bokse fra den samme periode som de nordiske. De frankiske eksemplarer er af en noget anden udformning end de danske, og de opfattes almindeligvis som beholdere til toiletudstyr eller amuletter. En fin dåse fra Niederrhein-området i det vestlige Tyskland indeholdt således en svamp fra Middelhavet og rester af eddike. For de engelske dåser varierer tolkningen af deres funktion fra beholdere til sytøj til relikviebeholdere. Flere indeholder tråde og tekstilfragmenter, som måske kunne tyde på, at begge tolkninger var mulige. I en af disse dåser, fundet i en rig angelsaksisk kvindegrav fra 600-tallet ved Kempston i Bedfordshire, fandtes et stykke broderet uldtekstil, som næppe har haft nogen funktion ved tekstilhåndarbejde. Det fine stykke er da også blevet tolket som et kristent relikvie i form af et stykke fra en helgens klædedragt. De angelsaksiske beholdere kan imidlertid også indeholde plantedele, som dåsen fra Nørre Sandegård grav 32, og her bevæger vi os måske over i en funktion som amuletbeholder.

Dåserne optræder især i perioden fra 500-700-tallet. Der ligger måske en fælles funktion til grund for det tidsmæssige sammenfald i brugen af de fine metalbeholdere i store dele af Central- og Nordeuropa, hvor de indgik i fremtrædende kvinders dragtopsætning. Alle de omtalte dåser er fundet i kvindegrave med rige gravfund.

Der er flere måder at tolke Nørre Sandegård-dåsens funktion på: Den har tidligere været omtalt som et syskrin, men der er nok snarere tale om en funktion som amulet eller identitetsmarkør. Kombinationen af uld og løg leder tanken hen på plantefarvning, hvor brugen af løgskaller giver uldtråd en varm gulbrun farve. Som nævnt ovenfor er ulden i dåsen netop af en fin hvid kvalitet, som er specielt egnet til plantefarvning, og som af samme årsag har været fremelsket hos får siden bronzealderen. Som sådan kan dåsen tolkes som et symbol på en profession: husfruen med ansvar for plantefarvningen af husholdningens klæder. En parallel tolkning er løgets funktion som mølkugle, som også passer fint ind i sammenhængen med garnnøglet, nemlig et symbol, ikke kun på husfruens ansvar for at holde husholdningens klæder mølfri, men

Fig.6

Fibre fra garnnøglet ses her forstørret ca. 100 gange. Et enkelt sted kan skælstrukturen svagt anes, og en tydelig medulla, dvs. luftholdig kanal i midten af fibre, ses i de grovere fibre. At det drejer sig om en hårfiber, ses desuden ved den måde fibrene ligger adskilt fra hinanden på, ved deres rundede form og ved deres varierende tykkelse. Det er meget sandsynligt, at vi har med hvid, ufarvet fåreuld at gøre.

Fibres from the ball of yarn seen here enlarged c. 100 times. In a single place a faint scale structure can be made out, and a clear medulla, that is, the air duct through the middle of the fibre, can be seen in the coarser fibres. That it is a hair fibre can also be seen from the way the fibres lie separated from one another, from their rounded shape and from their varying thicknesses. It is very likely that this is white, undyed sheep's wool.

Foto: Irene Skals 2015

måske også et symbol på bestandighed og evighed i en gravlæggelses-kontekst.

Det er også fristende at vende tilbage til sagaerne. Dåsen kunne således være en reference til Kraka, repræsenteret ved løget, garnnøglet som symbol for fiskenet og dyremotivet på låget som symbol på Krakas hundeledsager. Kraka, som vi kender hende fra Regnar Lodbrogs Saga, kan være den sammenfattende personificering af mange stærke og kloge kvinder, som kvinder i 500-700-tallet nemt kunne relatere sig til.

Man kan måske også forestille sig, at Nørre Sandegård-dåsen refererer til Vølsetotten, sagaen om det indtørrede hestelem, som indpakkedes i linnedklæde og løg. Denne saga afskrives normalt som en "ægte" saga, dvs. en overleveret historie fra tidligere tider, da den menes at være fremstillet som led i den kristne fremfærd i Norge. Teksten ender nemlig med, at familien, som

afholder Vølse-ritualerne, får besøg af ingen ringere end Olaf den Hellige, som prompte fodrer familiens hund med Vølse og derefter kristner alle i huset. Det er muligt, at Vølse-ritualet er frit opfundet for at fremstille de norske hedninge så primitive som muligt. På den anden side, hvis vi i Nørre Sandegård-dåsen har en reference til Vølse, giver det en ny autenticitet til dele af sagaen, og vi skal måske betragte ritualen som noget, der faktisk kan have foregået i virkeligheden. Ritualen har præg af et typisk frugtbarhedsritual, og det kan derfor være nærliggende at tolke dåsen som en form for lykkeamulet i forbindelse med frugtbarhed.

De bornholmske dåser har ligheder med specielt de tyske dåser, som højst sandsynligt har fungeret som relikviebeholdere i en kristen sammenhæng. Dåsen fra Nørre Sandegård bærer dog ikke præg af synderligt kristne elementer, men peger nærmere mod tankesættet afspejlet i de nordiske sagaer. Det er derfor nærliggende at forestille sig, at vores dåse, som er lokalt produceret, har taget elementer fra de sydligere, kristne varianter, men har haft sin egen, lokale, før-kristne funktion.

Hvad angår det ældste løg i Danmark, har vi på Nørre Sandegård fået et konkret vidnesbyrd om brugen af planter i en kultisk sammenhæng. Vi kan nu se, at det løg, som figurerer som symbol i sagaerne, også reelt var til stede som symbol i dagligdagen blandt jernalderens mennesker.

LITTERATUR

Alm, T. og A. Furnes: Tradisjonell bruk av sibirgraslauk *Allium schoenoprasum* ssp. *sibiricum* i Nord-Norge i *Blyttia* 56, 1998, s. 96-101.

Crowfoot, E.: "Textile fragments from relic boxes in Anglo-Saxon graves" i *Textiles in Northern Archaeology*, eds. Penelope Walton and Peter Wild, pp. 47-56. North European Symposium for Archaeological Textiles, Monograph 3. London: Archetype Publications 1990.

Hald, M.M., Henriksen, P.S. og Mortensen, M.F.: Food, economy and society: multi-faceted lessons to learn from ancient plant remains. I: *Food, Population and Health - Global Patterns and Challenges*, eds. Jørgensen, L., Balslev, H., Lynnerup, N. og Lykke, A. Scientia Danica, Series H, Humanistica 2015.

Jørgensen, L. og A.N. Jørgensen: *Nørre Sandegård Vest: A cemetery from the 6th-8th centuries on Bornholm* i Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København 1997.

Lundbye, V.: *Det nordiske testamente*, bind 1-3. København, Aschehoug 2007.

METTE MARIE HALD

seniorforsker, ph.d.

Miljøarkæologi og Materialeforskning
Nationalmuseet

PETER STEEN HENRIKSEN

museumsinspektør, cand.agro.

Miljøarkæologi og Materialeforskning
Nationalmuseet

LARS JØRGENSEN

forskningsprofessor, ph.d.

Danmarks og Middelhavslandenes
Oldtid
Nationalmuseet

IRENE SKALS

konservator, cand.scient.cons.

Magasinering og Kulturhistorisk
Konservering
Nationalmuseet

Denmark's oldest onion

In the excavations at Nørre Sandegård on Bornholm a small bronze container was found in a woman's grave from the Iron Age, dated to c. 650 AD ([fig.2-3](#)). The container, part of the woman's jewellery set, contained a ball of wool and the outer skin of an onion ([figs.1, 5](#)). Several similar boxes have been found on Bornholm, but also farther south in Germany, for example, and to the west in England, from the same time.

The Bornholm boxes resemble in particular the German boxes, which probably functioned as reliquaries in a Christian context. The box from Nørre Sandegård bears no signs of Christianity; it points more to the thinking known from the Norse sagas. It seems reasonable to imagine that our box, which was locally produced, took elements from the southern, Christian variants, but had its own local pre-Christian function. Onions often appear in a cultic context in the sagas.

The archaeobotanical analysis of the onion skin shows that this was a wild onion. The ball of yarn from the box consists of thin strands of white wool. The combination of onion and wool recall among other things the Saga of Ragnar Lodbrok in which Kraka bit into an onion and dressed in a fish net to perform the task that Ragnar posed her. Another story, the *Völsa tháttr*, speaks of a dried horse penis, "Völsi", used in ritual contexts, which was hidden in a linen cloth with onions and herbs. Onions are also mentioned in the saga of the Volsungs, where Sigmund stands with an onion in his hand as he proclaims which farms and lands are to pass to his son Helgi as his inheritance, and at the same time enjoins Helgi to grow up as a Volsung; an important moment when Helgi's kinship and social status is asserted. Onions clearly played a major role in ritual contexts at this time. With the find of the box from Nørre Sandegård we now have hard evidence of the use of plants in a cultic setting and can see that the onions that feature as symbols in the sagas were also really present as symbols in everyday life among the people of the Iron Age.

Nationalmuseets Arbejdsmark 2015

Redaktion:

Per Kristian Madsen og Ingrid Wass
©Nationalmuseet og forfatterne

Alle manuskripter underkastes
anonym fagfællebedømmelse.
Arbejdsmarkens redaktionelle
retningslinje: [http://natmus.dk/
forskning/nationalmuseets-
udgivelser/](http://natmus.dk/forskning/nationalmuseets-udgivelser/)

All papers are subject to anonymous
peer refereeing.

Editorial guidelines:

[http://natmus.dk/forskning/
nationalmuseets-udgivelser/](http://natmus.dk/forskning/nationalmuseets-udgivelser/)

ISBN: 978-87-7602-330-0

ISSN: 0084-9308

Printed in Denmark 2015

Grafisk tilrettelæggelse og sats:

Stine Raun Nissen og Pia Brejnholt

Billedbehandling og tryk:

Rosendahls - Schultz Grafisk a/s

**Engelsk oversættelse af billedtekster
og resumeer:**

James Manley

Korrektur:

Jørgen Lethan

Udgivet af:

Nationalmuseet
Frederiksholms Kanal 12
1220 København K

Salg til boghandlere:

Nationalmuseets butik

Forside: Høst af svedjerug.
Front cover: Harvesting "swidden rye".
Foto: Anker Tiedemann

Bagside: Rød Kortstilk.
Back cover: Rød Kortstilk.
Foto: Anker Tiedemann

Nationalmuseet
National Museum of Denmark

